

COMPASIUNEA CREȘTINĂ FAȚĂ DE REFUGIAȚI – UN STUDIU DE CAZ, REFUGIAȚII DIN UCRAINA

Lect. univ. dr. Eugen JUGARU

Institutul Teologic Penticostal București, Romania
ejugaru50@gmail.com

ABSTRACT: Christian Compassion Towards Refugees - A Case Study, Refugees in Ukraine.

One of the most difficult crises that a person can go through is the crisis of being a refugee. According to *The U.N. Refugee Agency* records, today there are the largest number of refugees, over 100 million, that have ever existed on the globe. The ongoing war in Ukraine has generated millions of refugees, of all ages and from all walks of life. In this article I have presented, on the one hand, the status of refugees, and on the other hand, the responsibility of Christians to provide assistance, material help, shelter, and moral support to refugees. Refugees, like other people, are bearers of the divine image, they are people in great difficulty, and Christianity is a religion of compassion, mercy and love. Every Christian must imitate the perfect example of compassion and care for his or her fellows after the model of Jesus Christ.

Keywords: *refugee, war, human dignity, compassion.*

Criza refugiaților din Ucraina

Odată cu invazia trupelor rusești în Ucraina, la data de 24 februarie a.c., s-a declanșat una dintre cele mai mari tragedii umanitare ale secolului XXI. De la acea dată până în prezent au avut loc distrugerii materiale de sute de miliarde de euro, iar un număr de 9.172.153 de persoane au devenit refugiați de război.¹ Acesta este un număr record de refugiați înregistrat într-o perioadă foarte scurtă, de aproximativ 4 luni și jumătate, de când a avut loc invazia rusească. Dintre aceste persoane refugiate 831.957 au trecut

¹ Data pe care o avem în vedere este 12.07.2022.

granița venind în România², iar multe dintre ele s-au îndreptat spre țări din Europa de Vest, America sau Canada.

Conform datelor prezentate de UNHCR (*Înaltul Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați*), în prezent, numărul refugiaților și al celor strămutați, la nivel mondial a atins cea mai mare cifră care a existat vreodată. Dacă la sfârșitul anului 2021 numărul acestor persoane era de 89,3 milioane, odată cu invazia rusă în Ucraina precum și cu alte situații similare de pe glob, cifra refugiaților a trecut de 100 milioane de persoane.³

În fața acestei tragedii de mari proporții este necesar să reflectăm asupra statutului refugiaților, să continuăm să ne implicăm, în măsura posibilităților de care dispunem, la alinarea suferințelor cauzate de războiul din Ucraina și să dovedim empatie pentru fiecare dintre aceștia.

Refugiații și statutul acestora

Refugiații sunt persoane care fug din fața unei primejdii, care s-au retras undeva spre a se adăposti, spre a afla ocrotire.⁴ Motivele pentru refugiere pot să fie multiple, de ordin politic, rasial, religios, etnic, etc. De obicei, numărul celor mai mulți refugiați se înregistrează în cazul războaielor sau al conflagrațiilor, cum este în prezent situația politică foarte complicată din Siria sau războiul din Ucraina. În acest caz refugiații fie au căutat adăpost în zonele considerate mai puțin expuse pericolului din propria țară, fie au părăsit țara și au căutat adăpost și protecție în alte țări. Situația lor nefericită este amplificată în unele cazuri de respingerea, sau de atitudinea de indiferență a celor la care apelează pentru ajutor. De asemenea, dacă se vorbește de o traumă în privința socializării, în rândul copiilor, adolescenților și tinerilor din cauza pandemiei COVID-19, cu mult mai traumatizați sunt cei care fac parte din această grupă de vârstă, dar care sunt refugiați și nu înțeleg de ce trebuie să se mute în alte țări în care se vorbește o limbă necunoscută, cu culturi, ritualuri și obiceiuri diferite. Nesiguranța zilei de mâine, neliniștea continuă și frustrarea profundă sunt ingrediente nefericite care pătrund în inimile refugiaților. Astfel că trauma cauzată de pande-

2 <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>. Accesat 15.07.2022.

3 <https://www.unhcr.org/ro/14833-unhcr-stramutarea-la-nivel-mondial-atinde-o-noua-cifra-record-confirmand-tendinta-crescatoare-care-dureaza-de-un-deceniu.html>. Accesat 15.07.2022.

4 DEX, București, Univers Enciclopedic, 2016, p.1031.

mie, suprapusă cu trauma statutului de refugiați, creează o povară cumulativă căreia cu greu pot să-i facă față adulții, cu atât mai puțin copiii și tinerii. De asemenea, dezrădăcinarea dură, nostalgia după casa părintească, după părtașia cu rudele și prietenii, creează în inimile refugiaților adevărate răni care cu greu pot fi vindecate. Având în vedere această realitate dură, creștinii au datoria să se implice activ în alinarea rănilor sufletești și în sprijinirea morală, spirituală și materială a refugiaților.

Statutul de refugiat nu este unul care să rămână ca un sigiliu pentru toată durata vieții, ci acesta poate înceta în anumit circumstanțe. Conform *Convenției privind statutul refugiaților* (Geneva, 28 iulie, 1951)⁵, cap.1, art.1, statutul de refugiat încetează dacă persoana care a fost refugiată solicită în mod voluntar protecția țării a cărei cetățenie o are (C.1), dacă și-a redobândit cetățenia în mod voluntar (C.2), dacă a dobândit cetățenia în altă țară (C.3), dacă s-a reîntors în mod voluntar pentru a se stabili în țara pe care a părăsit-o (C.4), sau dacă încetează să mai existe împrejurările în urma cărora persoana a fost considerată refugiat (C.5). În *Convenția de la Geneva* se subliniază că aceste dispoziții nu se aplică persoanelor care au comis crime (contra păcii, de război sau contra umanității), sau crime grave de drept comun.

O retrospectivă istorică privind refugiații

Încă din cele mai vechi timpuri, au fost oameni și grupuri mai mari sau mai mici care au căutat să-și scape viața, luând la repezeală, dacă au mai avut timp, câteva bunuri necesare, și fugind din calea pericolului. Alții au fost capturați, încolonați și deportați departe de locurile natale. În Vechiul Testament, sunt relatate deportările prin care au trecut evreii: cea din Asiria (721 î.d.Hr.) și cea din Babilon (597-538 î.d.Hr.). În deportarea asiriană au fost duse zece din cele douăsprezece triburi ale lui Israel, care formau Regatul de Nord, cu capitala la Samaria, iar în cea babiloniană, cele două triburi din sud, care formau Regatul din Sud sau Regatul lui Iuda, cu capitala la Ierusalim. Pentru o guvernare mai facilă, teritoriile cucerite de către asirieni au fost transformate în provincii asiriene, iar locuitorii au fost

5 https://www.unhcr.org/ro/wp-content/uploads/sites/23/2016/12/1951_Convention_ROM.pdf. Accesat 15.07.2022. Parlamentul din România a votat Legea nr. 46/04-07-1991 pentru aderarea României la Convenția privind statutul refugiaților, precum și la Protocolul privind statutul refugiaților. Legea a fost publicată în *Monitorul Oficial* nr. 148/17 iulie 1991.

deportați în alte provincii mai îndepărtate ale Imperiului, în locul lor fiind aduși deportați din alte regiuni.⁶

În cartea prorocului, Daniel (1:1-2) este relatată sumar deportarea evreilor în Babilon. Prorocul Daniel a înțeles că această deportare a fost o pedeapsă divină deoarece „Domnul a dat în mâinile lui [Nebucadnețar] pe Ioiachim, împăratul lui Iuda.” (Dan.1:2). Prin procesul deportării se urmărea ca cei strămutați să depindă întru totul de bunăvoința stăpânilor lor, să li se șteargă identitatea națională, creând-se o masă amorfă de oameni obedienți care să nu creeze tulburări și revolte sociale. Soarta tragică a celor persecutați este clar, și puternic dramatizată de către fiii lui Core în Psalmul 44:22 „Din pricina Tă suntem înjunghiați toate zilele, suntem priviți ca niște oi sortite pentru măcelărie.”

De statutul de refugiați au „beneficiat” și părinții pământești ai Mântuitorului, Iosif și Maria, care s-au refugiat în Egipt pentru a scăpa viața Pruncului de mânia crudului împărat Irod (Mt.2:19-21).

În perioada primului secol creștin, Biserica proaspăt înființată prin lucrarea Duhului Sfânt, a fost nevoită să experimenteze respingerea și persecuția din partea liderilor religioși din Israel precum, ulterior, și din partea conducătorilor politici. Respingerea de care a avut parte nu exprima decât faptul că adevărații creștini mărturiseau, prin acceptarea persecuțiilor, că sunt „străini și călători pe pământ” (Evr. 11:13^b). Istoria a înregistrat de asemenea nenumărate cazuri când creștinii au trebuit să se adăpostească și să fugă din calea invadatorilor necreștini, sau mai trist, când creștinii protestanți au fost persecutați de către biserica de stat, și au fost nevoiți să fugă din calea persecuției. Este emblematic cazul hughenotilor din Franța, care după masacrul din Noaptea Sfântului Bartolomeu (23-24 august 1572), când au fost omorâți aproape 30.000 de hughenoti, au căutat refugiu în Geneva, Olanda, Prusia, Anglia și America de Nord.⁷ Ulterior, prin Edictul de la Nantes (1598), hughenotilor le-au revenit unele privilegii de care fuseseră deposedați în perioada persecuției. Când însă acest Edict a fost anulat în anul 1685 de către Ludovic al XVI-lea, mii de hughenoti au fost trimiși la galere iar aproximativ 250.000 s-au autoexilat.⁸ Deși soarta aces-

6 Romulus Vasile Ganea, *Pleroma*, „*Exilul evreilor în Asiria*”, anul X, nr. 2, 2008, p. 55.

7 Tim Dowley, *Atlas istoric al Reformei*, Andreea Izabela Vesa (trad.), Oradea, Casa Cărții, 2016, p.112.

8 James North, *Istoria bisericii*, Alice Iacob, Benjamin Mogoș (trad.), Oradea, Făclia, 2008, P.335.

tor refugiați nu a fost simplă, totuși ei au găsit puterea să își rescrie viitorul, abandonând o atitudine de autocompătimire și implicându-se activ în viața cetății în care, de curând, își aveau domiciliul. De asemenea, țări precum Olanda și Elveția au beneficiat de aportul intelectual și economic oferit de refugiații hughenoti.⁹ În acest context cuvintele de încurajare pentru refugiații creștini, inserate de reformatorul J. Calvin în prefața Noului Testament din Biblia Olivétană din 1535 sunt încărcate de realism și foarte încurajatoare: „Dar noi știm că dacă vom fi izgoniți dintr-o țară, întreg pământul este al Domnului, iar dacă vom fi aruncați chiar de pe pământ, fără îndoială că nu vom fi afară din Împărăția Sa.”¹⁰

Așadar, istoria refugiaților este una consistentă, bogată în evenimente, dar în același timp foarte tristă și traumatizantă. Deportările, sau auto-exilurile, au însemnat milioane de drame care nu au ținut cont de vârsta, sexul sau poziția socială a celor deportați. În prezent, copii, adolescenți și tineri, ajung să aibă statutul de refugiați în țări unde se vorbesc alte limbi și unde există tradiții și obiceiuri străine refugiaților.

Compasiunea creștină pentru refugiați – o aplicație practică a învățaturii lui Isus Hristos

Refugiații, deși traversează o perioadă dureroasă din existența lor, fiind dezrădăcinați de locurile natale, de rude și vecini, totuși au demnitatea de oameni creați de Dumnezeu și nu sunt cu nimic mai prejos față de alți semeni de-ai lor care se bucură de liniște, pace și prosperitate. Statutul lor de refugiați nu le afectează demnitatea, personalitatea, și mândria lor de ființe morale și de purtători ai chipului divin. Conform învățaturii creștine, fiecare om posedă rațiune și conștiință,¹¹ acestea fiind reminiscențe ale chipului divin, modalități prin care Dumnezeu vorbește oamenilor.¹²

9 Frederick A. Norwood *Strangers and Exiles*, Nashville & New York, Abingdon Press, 1969, p. 472.

10 W.H. Neuser, „The first outline of Calvin’s theology – the preface to the New Testament in the Olivétan Bible of 1535”, Department of Church History and History of Doctrine, Welstfälische Wilhelms-Universität Münster, Secțiunea 11, 2001, p.34.

11 Ioan-Gheorghe Rotaru, “Key aspects of the Freedom of Conscience”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință - Supliment (Journal for Freedom of Conscience)*, Les Arsc, France, Editions IARSIC, 2016, pp.30-37.

12 Carl F. Henry, *Dumnezeu, revelație și autoritate*, vol.3, Oradea, Cartea Creștină, 1996, p. 342.

Cea mai mare poruncă a lui Hristos pentru om este să-L iubească pe Dumnezeu din toată inima, din tot sufletul, cu tot cugetul și de asemenea să-l iubească pe semen ca pe sine însăși (Mat. 22:37-39), iar în cazul nostru semenul este persoana refugiată. Porunca lui Hristos depășește logica omenească deoarece El poruncește iubirea necondiționată pentru semen, indiferent cine este acesta, un apropiat sau un străin, pe când gândirea omenească ne orientează dragostea, spre cei din apropiere, familie, prieteni, vecini, ca un „factor al intimității.”¹³ Măreția dragostei lui Hristos a fost arătată când a murit pe cruce pentru toți oamenii: pentru evrei și neevrei, pentru apropiați și străini, pentru prieteni și dușmani. Slujirea creștină adevărată are loc atunci când creștinul, beneficiind de resursele primite din partea lui Dumnezeu, le folosește pentru împlinirea nevoilor semenilor. Sunt oameni care ignoră nevoile altora, alții, chiar mai rău, caută să profite de nevoile semenilor, în schimb creștinii caută căi și modalități de a veni în întâmpinarea acestor nevoi.¹⁴ Această dragoste îndreptată spre refugiați este dragostea *agape*, acel tip de dragoste care se oferă să slujească fără a aștepta o răsplată, este dragostea manifestată printr-o slujire dezinteresată. Dragostea stă la baza compasiunii, ca răspuns la suferința prin care trece persoana refugiată; dragostea este solidaritatea pentru cei care suferă pe nedrept, este protecție și ocrotire pentru cei care nu pot să-și poarte singuri de grijă.¹⁵ Solidaritatea nu este doar o virtute creștină, ci este și empatie care ne ajută să vedem în semenul nostru un aproape, un egal de-al nostru care trebuie să fie făcut părtaș „la ospățul vieții la care toți sunt, în egală măsură, invitați de Dumnezeu.”¹⁶ De asemenea, pentru manifestarea dragostei este nevie de prezența Duhului Sfânt în inima celui care oferă ajutor. Conform învățăturii Apostolului Pavel, dragostea este primul element din buchetul celor nouă aspecte ale roadei Duhului Sfânt (Gal.5:22). Duhul Sfânt, în virtutea faptului că este Mângâitorul promis de Hristos (In. 16:7, 13), are puterea să aducă mângâierea necesară celor necăjiți și înstrăinați. Ne putem

13 Robert Crick, *Dincolo de porți*, Laurențiu Pășcuțiu (trad.), Oradea, București, SBR, Pleroma, 2014, p. 32.

14 Warren Wiersbe, *În slujba semenilor*, Vasilică Croitor (trad.), Medgidia, Succeed Publishing, 2007, pp.19-20.

15 Amos Yong, *În zilele cezarului – Pentecostalism și teologie politică*, Ciprian Gheorghel-Luca (trad.) Oradea, Casa Cărții, 2020, p.320.

16 O'Brien J. David, Thomas A. Shannon (ed.), *Catholic Social Thought*, New York, Orbis Books, 1992, p.422.

întreba pe bună dreptate, care este vina copiilor care au trebuit să fugă din calea bombelor, a bătrânilor neputincioși care își văd zilnic viața amenințată sau a oamenilor simpli care și-au construit o casă pentru ei și familiile lor iar acum își văd ruinată munca de-o viață.

Creștinismul este o religie a compasiunii, a milei și dragostei, iar Biblia poate fi numită „o carte a refugiaților pentru refugiați.”¹⁷ Mila profundă a lui Dumnezeu pentru oameni a fost manifestată în plenitudinea sa prin Isus Hristos. El, Dumnezeu întrupat, „exilat” printre oamenii păcătoși, a experimentat respingerea din partea conașionalilor Săi, afirmând cu durere că „Vulpile au vizuini și păsările cerului au cuiburi, dar Fiul Omului n-ar unde să-și plece capul” (Mt. 8:20). La judecata finală, El, Judecătorul suprem va răsplăti pe cei care au hrănit pe flămânzi, au adăpat pe cei însetați, au primit pe cei străini, au îmbrăcat pe cei goi, au îngrijit pe cei bolnavi, au vizitat pe cei întemnițați. De asemenea, tot El, Judecătorul cel drept, va rosti osânda veșnică asupra celor ce nu au făcut aceste fapte de milă și de compasiune pentru cei nenorociți (Mt. 25:31-46).

Pastorii, preoții și alți lideri religioși și laici au datoria morală să se situeze în primele rânduri în acordarea ajutorului și suportului moral refugiaților. Mai mult, ei trebuie să-și învețe congregațiile slujirea voluntară și să manifeste grija după modelul lui Hristos față de semenii lor care trec prin aceste nenorociri.

Robert Crick, fondatorul unei lucrări internaționale a capelanilor care activează în 73 de țări, a oferit sfaturi practice privind lucrarea capelanilor cu persoanele care trec prin neazuri foarte mari. El a afirmat că nu este suficient să recunoaștem existența unei dureri, ci trebuie să fim gata să ne implicăm în rezolvarea acesteia. Dintre sfaturile oferite de prof. Crick enumerăm: 1. Ascultarea cu atenție a strigătului celor care se află în nevoie; 2. Înțelegerea faptului că beneficiarii îngrijirii cu atenție sunt creația preaiubită a lui Dumnezeu; 3. Căutarea celor necăjiți acolo unde se află ei. Este datoria capelanului, sau a slujitorului creștin, să meargă spre persoana nevoiașă. 4. Identificarea și recunoașterea rănilor acestor persoane. Rănilor nu sunt doar fizice, pot fi traume emoționale, sufletești sau de altă natură. 5. Întâmpinarea și rezolvarea nevoilor cu care se confruntă aceste persoane. Putem constata lesne că aceste linii călăuzitoare în alinarea durerilor ce-

17 Jürgen Micksch, „Refugee Aid” în *Religion Past & Present*, Hans Dieter Betz, Don S. Browning (editori), vol. X, Brill, Leiden, Boston, 2011, p.723.

lor nevoiași se pot aplica foarte bine și în cazul refugiaților.¹⁸ La întrebarea des auzită „Unde este Dumnezeu în mijlocul crizei?”, răspunsul creștin ar trebui să fie tot printr-o întrebare: „Unde nu este Dumnezeu în mijlocul crizei?”, pentru că El este atotprezent, este și în mijlocul crizei alături de cel nenorocit.¹⁹

În contextul temei privind statutul refugiaților și al ajutorului pe care trebuie să-l acordăm acestora, putem aminti despre *Sanctuary Movement*, o asociație din America ce cuprinde peste 1100 de comunități creștine, care are drept obiectiv protejarea și apărarea imigranților care riscă să fie deportați.²⁰ Această organizație a fost foarte activă în mod deosebit în timpul președinției Trump când politica față de refugiați era inflexibilă. Organizația *Sanctuary Movement* s-a angajat, chiar dacă acest angajament era unul costisitor, să ofere refugiaților spațiile deținute de biserici pentru cazare, ajutor medical, și de asemenea să le acorde consiliere și ajutor juridic necesar pentru rămânerea în America.

Deși în România nu există până în prezent o organizație a bisericilor creștine de tipul *Sanctuary Movement*, totuși primirea refugiaților ucraineni de către români în general, și de către pastori, preoți și alți lideri în mod special, a fost un exemplu de solidaritate și de compasiune ce greu pot fi exprimate în cuvinte. Încă de la sosirea primelor valuri de refugiați, mulți români s-au mobilizat, au făcut donații generoase pentru a cumpăra hrană, păături și alte obiecte de strictă necesitate pentru refugiați. Alții și-au deschis propriile locuințe pentru găzduirea refugiaților. La cele trei puncte de trecere a graniței din Ucraina spre România, (Isaccea, jud. Galați; Siret, jud. Suceava și Sighetul Marmăției, jud. Maramureș) s-au format cozi de români ospitalieri care le ofereau hrană și apă refugiaților epuizați de oboseală și stres. O firmă de transport a oferit refugiaților, care doreau doar să tranziteze România, transport gratuit cu autocarele de la Suceava la București, la aeroport. Alți români au făcut donații financiare, au cumpărat păături pentru a-i ajuta pe refugiați, iar acestea sunt doar câteva dintre multele fapte de generozitate dovedite de către cetățenii români pentru refugiații ucraineni.

Deși nimeni nu poate ști în prezent când se va termina războiul și care vor fi urmările acestei conflații, totuși, datoria fiecărui creștin este să

18 Crick, *Dincolo de porți*, p. 36-37.

19 Crick, *Dincolo de porți*, p. 219.

20 <https://www.sanctuarynotdeportation.org/> Accesat 15.07.2022.

se implice în alinarea suferințelor refugiaților, pentru că doar așa compasiunea creștină nu va rămâne doar o sintagmă frumoasă, ci va deveni un mod de viață pentru generația actuală și pentru cele viitoare.

Concluzii

Războiul din Ucraina, început la data de 24 februarie 2022, prin invazia trupelor rusești în țara vecină, printre alte nenorociri precum pierderea vieților omenești, distrugerea clădirilor, a infrastructurii, a generat și cel mai mare val de refugiați înregistrat vreodată într-o perioadă atât de scurtă de timp. Alături de alte țări din zona de est a Europei, precum Polonia sau Moldova, și România și-a deschis larg porțile pentru primirea refugiaților, indiferent de vârsta sau de statutul lor.

În acest context, mobilizarea românilor pentru primirea sutelor de mii de refugiați, sacrificiul lor, compasiunea și dragostea manifestată prin acte de caritate, au reprezentat exemple laudabile și apreciate în lumea întreagă. Însuși președintele Ucrainei, Volodimir Zelenski a apreciat și a mulțumit românilor pentru ajutorul acordat refugiaților.

În fruntea acestor români, oameni de bine care nu au rămas nepăsători la drama umanitară din Ucraina, au fost preoți, pastori, lideri ai diverselor ONG-uri, precum și o mulțime de oameni de rând care s-au implicat voluntar în ajutorul acordat refugiaților. Exemplul lor de sacrificiu și solidaritate este motivator pentru oricine dorește să se implice în alinarea suferințelor semenilor noștri. Acest ajutor dezinteresat, a avut în mare parte la bază, compasiunea creștină, grija pentru refugiați după modelul dragostei întrupat în Mântuitorul Isus Hristos.

Bibliografie:

- CRICK, Robert, *Dincolo de porți*, Laurențiu Pășcuțiu (trad.), SBR, Pleroma, Oradea, București, 2014.
- DOWLEY, Tim, *Atlas istoric al Reformei*, Andreea Izabela Vesa (trad.), Oradea, Casa Cărții, 2016.
- GANEA, V. Romulus, *Pleroma*, „Exilul evreilor în Asiria”, anul X, nr. 2, 2008.
- HENRY, F. Carl, *Dumnezeu, revelație și autoritate*, vol.3, Agnes Dragomir (trad.), Oradea, Cartea Creștină, 1996.

- ♦ MICKSCH, Jürgen, *Religion Past & Present*, Hans Dieter Betz, Don S. Browning (editori), vol. X, Brill, Leiden, Boston, 2011.
- ♦ NEUSER, W.Henrich, „The first outline of Calvin’s theology – the preface to the New Testament in the Olivétan Bible of 1535”, Department of Church History and History of Doctrine, Welstfälische Wilhelms-Universität Münster, Secțiunea 11, 2001.
- ♦ NORTH, James, *Istoria bisericii*, Alice Iacob, Beniamin Mogoș (trad.), Oradea, Făclia, 2008.
- ♦ NORWOOD, A. Frederick, *Strangers and Exiles*, Nashville & New York, Abingdon Press, 1969.
- ♦ O’Brien J. David, Thomas A. Shannon (ed.), *Catholic Social Thought*, New York, Orbis Books, 1992.
- ♦ YONG, Amos, *În zilele cezarului – Penticostalism și teologie politică*, Ciprian Gheorghe-Luca (trad.) Oradea, Casa Cărții, 2020.
- ♦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, “Key aspects of the Freedom of Conscience”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință - Supliment (Journal for Freedom of Conscience)*, Les Arsc, France, Editions IARSIC, 2016, pp.30-37.
- ♦ WIERSBIE, Warren, *În slujba semenilor*, Vasilică Croitor (trad.), Medgidia, Succeed Publishing, 2007.
- ♦ *** *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, București, Univers Enciclopedic, 2016.
- ♦ *** *Monitorul Oficial* nr. 148/17 iulie 1991.

Webografie:

- ♦ https://www.unhcr.org/ro/wp-content/uploads/sites/23/2016/12/1951_Convention_ROM.pdf
- ♦ <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
- ♦ <https://www.sanctuarynotdeportation.org/>
- ♦ <https://www.unhcr.org/ro/14833-unhcr-stramutarea-la-nivel-mondial-atinge-o-noua-cifra-record-confirmand-tendinta-crescatoare-care-dureaza-de-un-deceniu.html>